כְּפַר הַחַשְׁמוֹנָאִים

(מודיעים בעבר ובזמן הזה)

מאת

זאב וילנאי.

הוצאת מטיילים.

תל־אביב, כסלו תרפ״ה.

דפוס קואופרטיבי „אחרות", תל־אביב.

משונה הוא גורלו של אותו הכפר אשר בו חיו החשמונאים שהרימו את דגל המרד הגדול. אין אנו יודעים את שמו הנכון. בספרותנו העתיקה נשארו לנו צורות ונוסחאות שונות מהשם הזה. בספר חשמונאים א׳ מובא השם: מוֹדְעִים (Μωδεειμ) או מוֹדְעִין, שהוא הצורה הארמית של השם העברי. בפרק אחר כתוב מוֹדָעִים (Μωδαειμ) או מוֹדָעִין. בספר חשמונאים ב׳ ישנו השם מוֹדִיעִים (Μωδιειμ) או מוֹדִיעִין. ההיסטוריון יוסף בן מתתיהו (פלויוס) מספר בספרו — מלחמות היהודים (א׳ א׳ ג׳) על הכפר מידְעִין הנמצא בארץ־יהודה. ובספרו קדמוניות היהודים (י״ב י״א י״ב) הוא מזכיר את השם מודִיעִים. גם במשנה ובתלמוד אין נוסחא קבועה לשם הזה. במשנה מסכת חגיגה מובא השם מודִיעִית ובא, כמו בעוד מקורות, בה׳ הידיעה (המודיעית), דבר שאינו מצוי בשמות המקומות. במסכת פסחים כתוב מודיעים (המודיעים) דומה לנוסחא של התלמוד במסכתות שונות. מכל הנוסחאות והגירסאות האלה אין אנו יודעים את השם האמתי שהיה שגור בפי אבותינו, ומה היא הצורה הנכונה שאותה עלינו להחיות ולהכנים לדבור החי בארץ־ישראל. במקרה נקלט בפי המטילים העולים שנה שנה אל קברי החשמונאים, השם מודִיעִים, ונדמה שזו גם הצורה העתיקה והנכונה. חושבני שהשם הראשון היה הר־המודיעים, כך נזכר במקורות שונים. בשם זה קראו אבותינו לאחד מהרי־יהודה במזרחה של העיר לוד. הר

זה בולט ומתנשא על סביבתו, ולפיכך המצבה המפוארה, שבנה שמעון הנשיא על קברי החשמונאים שהיו במקום הזה, התנוססה ונשקפה למרחק רב. מראש ההר הזה היו אולי מודיעים לבני הישוב בסביבה ע״י משואות את זמן ראשי החדשים וקביעת המועדים. כמו שהיו משיאין משואות על הר המשחה הסמוך לירושלים, על הר סרטבא הנמצא על גבול ערבת ירחו או מראש התבור הנשקף על פני עמק יזרעאל וא״ץ הגליל. אבותינו קראו להר אשר במזרח ללוד בצדק הר־המודיעים1) ולכפר שנוצר עליו או סמוך לו קראו „מודיעים“. מזה מובנת גם הסבה שהשם מודיעים בא לרוב בה׳ הידיעה. זו היא באמת שא־ית מהשם המאוחד הר־המודיעים.

אולם לא רק את שמו הנכון של כפר־החשמונאים לא ידענו; אף במשך הרבה דורות ותקופות לא הכרנו את מקומו האמתי. נוסעי־הצלב שמשלו כמאה וחמשים שנה בארץ־ישראל (1099–1268 לספירת הנוצ־ים), החיו את המקומות הקדושים לנוצרים ובנו כנסיות ומנזרים עליהם. הם אמרו למצא את מודיעים העתיקה במקום שבימינו נמצא הכפר הקטן צובא, היושב במערבה של ירושלם על ראש הר המתנשא 783 מטר מעל פני הים. הצלבנים העריצו וקדשו את המקום הזה. לזכר המכבים הקדמונים, אשר החיו את היהדות שנתנה את ישו יוצר הנצרות, בנו כנסיה ובמערות החצובות שם בסלעים, ה״א את קברי החשמונאים.

אחרים החליטו שהמקום לטְרון הנמצא במז־ח לעיר רמלה בדרך יפו–ירושלם הוא הוא מודיעים. הנוצרים קראו למקום Castellum

---

1) אולי הר זה היה מסמן ומודיע לעולי־הרגל את כוון הדרך שעברה בקרבתו אל ירושלם, ועל כן נוצר השם הר־המודיעים (הערת סר ב. דינבורג).

Latronis boni וספרו שפה, על מרומי הגבעה, הוצבה המצבה הנהדרת של שמעון הנשיא.

החוקר היהודי ר׳ אישתורי הפרחי, שחי במאה הי״ד בארץ־ישראל, מזכיר בספרו החשוב „כפתור ופרח״ את מודיעים ואומר: „למזרח הרי הגלבע למערב בית־שאן כמו שעה היא מודיעית הנזכרת במסכת קידושין... גבי אמו של ינאי המלך... ואין זה מודיעים הנזכרת סמוך לירושלם, שהרי מודיעית לחוד ומודיעים לחוד וקורין לה (בערבית) מידעה״[1]. החוקר ר׳ אישתורי הפרחי הניח תחת שם זה שני מקומות. האחד היא מודיעים הסמוכה לירושלם ואחד — מודיעית במערב בית־שאן[2].

חוקר יהודי אחר, ר׳ יהוסף שווארץ, שחי בארץ־ישראל לפני מאה שנה, קבע בספרו „תבואות־הארץ״ את העיר מודיעים במקום אחר. ואלה דבריו: „למערב מחרבות גבע, בערך מהלך שעה אחת, מצאתי הר גבוה יחידי ולרגליו חרבות, הנקראות בלשון ערב מידאן והוא בלתי ספק הר־המודיעים״ [3].

אולם לכל הדעות וההשערות האלו אין יסוד היסטורי ברור. רק בעשרות השנים האחרונות, הצליח מדע א״י־ישראל למצא ולקבע את מקומו הנכון של כפר־החשמונאים. לפי מקורות היסטוריים חשובים ובדיקות מדעיות שונות הוכיחו כמעט בבטחון, שמודיעים העתיקה

---

1) עיין „כפתור ופרח״ בהוצאת החכם לונץ, ירושלם תרנ״ז, עמוד רצ״א.

2) נדמה לי שהשם מידעה הוא אולי השם מוג׳דע (المجدع) השגור עכשיו בפי הערבים בסביבות בית־שאן. בשם זה יקראו לתל החרבות המתנשא בדרומית־מערבית לעיר בית־שאן לרגלי הר־הגלבע.

3) עיין „תבואות־הארץ״ בהוצאת החכם לונץ ירושלם תר״ם, עמ׳ קמ״ז.

נמצאת במזרחה של העיר לוד, מהלך בערך שעתים מהמושב העברי בן־שמן. שם, בכפר הקטן אל־מְדְיָה ובחרבות הסמוכות לו, קבעו את מקומה של מודיעים, שבה היתה משפחת החשמונאים. פה התחילה לפני יותר מאלפים שנה תנועת המרד שפתחה תקופה חדשה בתולדות ישראל.

במאה הרביעית לספירת־הנוצרים חי בארץ־ישראל הבישוף היוני אֶבְזֶבְיוס שכתב ספר בשם „אונומסטיקון", הכולל רשימה של שמות המקומות הנזכרים בתנ"ך בצירוף הערות קצרות. בספרו זה כותב אבזביוס: „מודיעים כפר סמוך ללוד (בימיו קראו לה דיאוספוליס — עיר האלהים), שם היו המכבים וקבריהם נראים גם היום". תלמידו של אבזביוס היוני, החוקר הירונימוס, שתרגם את האונומסטיקון לרומית, מוסיף על דברי מורו ואומר: „הנני משתומם על אלו המראים את שרידי קברי המכבים גם באנטיוכיה", ושואל: „על איזה יסוד נוצרה אמונה זו?"[1].

לפי מקור זה, האונומסטיקון, שחובר עוד באותם הימים כשמודיעים היתה ידועה וסימני הקברים עוד היו בה, ברור לנו שמקומה אך ורק בסביבות לוד. בשנת 1866 הביע בראשונה כומר לטיני מבית־לחם, שמו עמנואל פורנר, את הדעה שהכפר הקטן אל־מְדְיה עם חרבותיו הנמצא במזרחה של העיר לוד הוא מודיעים של החשמונאים. אחרי שלש שנים בקר וסיר את המקום הזה החוקר הגרמני קרל סנדריצקי ופרסם ברבעון Quarterly Statement, שנת 1870, של

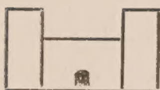
1) ראה ספר האונומסטיקון בהוצאת ד"ר א. קלוסטרמן ליפציג 1904 עמ' 132—133.

ההברה האנגלית לחקירת ארץ־ישראל (Palestine Exploration Fund), מאמר גדול המתאר את שדה־הקברים הסמוך לכפר אל־מדיה וגם מחזק ומאשר את דעתו של הכומר פורנר. בסביבת מודיעים סודרו גם חפירות ובדיקות ע״י חוקרים שונים כמו שנפרט להלן, וכך הוחלט בקרב טובי חוקרי הארץ שהכפר אל־מדיה הוא מודיעים שנשכחה במשך הרבה דורות.

לפני שלשים שנה בערך, בשנת 1896 לסה״נ, נגלתה תעודה חשובה לחקירת ארץ־ישראל העתיקה. בעיר מידבא (עכשיו מַדָבָּא) אשר בעבר הירדן המזרחי, תקנו כומרים יונים כנסיה עתיקה. בשעת התקון נגלתה מפה של ארץ־ישראל ומצרים העשויה אבני־משכית (מוזאיקה) בעלות צבעים שונים. המפה נוצרה לפי דעת החוקרים במאה החמישית לספירת־הנוצרים. מחוסר השגחה נחרב החלק הגדול ביותר של המפה ואך ארץ־יהודה נשארה כמעט בשלמותה. באמצע המפה מסומנת באבני מוזאיקה מגוונות העיר ירושלם עם כל בניניה המפוארים וטורי העמודים של רחובותיה. במערב לירושלם מסומנת העיר לוד ובצדה כתובים שמותיה היונים: לִידָּיָה או דיאוספולים. בין ירושלם והעיר לוד ישנו סימן של בית ששני מגדלים צמודים אליו ואת פתחו מסמנת אבן־משכית שחורה. בצד ימין של הסימן הזה כתובות באותיות יוניות עשויות מוזאיקה לבנה המשובצות בשדה מוזאיקה אפורה, ארבע שורות קצרות:[1]

---

1) A. Schulten. Die Mosaik karte Madaba, Berlin 1900 p. 18
ראה גם המפה של מידבא שהוכנה ע״י המהנדס פלמר והחוקר גוטה שיצאה בליפציג בשנת 1906.

ΜΩΔΕΕΙΜ Η ΝΥΝ
ΜΩΔΙΘΑ ΕΚ
ΤΑΥΤΗϹ Η ϹΑΝ
ΟΙ ΜΑΚΚΑΒΑΙΟΙ

ואלו דברי מפת מידבא: „מודיעים עכשיו מודיתא, ממנה יצאו המכבים". הרי גם מתעודה רבת־ערך זו ברור לנו עכשיו, שמודיעים נמצאה אך ורק בין ירושלם והעיר לוד וגם מתאשרת השערתם של החוקרים החדשים. לפי מפה זו קראו למודיעים במאה החמישית גם מודיתא, דומה לשם מודיעית הבא במשנה.

תולדות מודיעים. הכפר מודיעים אינו ידוע לנו מהתנ"ך. למרות שבסביבתו הקרובה ישנם מקומות רבים הנזכרים בתנ"ך ויש כאלה ששמשו במה להרבה מאורעות חשובים. בסביבות מודיעים השתרעה נחלתו של שבט דן, וערים אחדות שהיו בנחלתו מקומן סמוך למודיעים. בְּצפון נמצא הכפר קִבְיָה, הוא בודאי גבתון ובדרום־מזרח הכפר הקטן שַׁלְפָּה, הוא יתלה של בני־דן (יהושע י"ט מ"ב). במערב למודיעים היו הערים חדיד (עכשיו הכפר חדיתה) ולד (לוד), שלפי חכמי התלמוד היו מוקפות חומה עוד מימי יהושע בן־נון. סמוך להן העיר גמזו (עכשיו הכפר הגדול ג'מזו), הידועה לנו ממלחמות הפלשתים על גבולות ישראל. בין שלוחות ההרים במזרח למודיעים, פזורים הרבה מקומות הידועים לנו מכתבי הקודש. שם חבויות הערים: בית־חרון תחתון ואחותה הקרובה בית־חרון עליון וביניהן מעלה תלול, הוא מעלה בית־חרון המפורסם. עוד מימי הכבוש הראשונים היו מלחמות רבות על מעלה זה, כי פה עברה דרך חשובה מערי החוף אל ירושלם הבירה.

רק עם הופעתה של משפחת החשמונאים על במת ההיסטוריה נודע גם שמו של הכפר מודיעים החבוי בין ערי יהודה. פה היתה משפחת החשמונאים. בסביבה הנהדרה, בחיק הערוצים המתפתלים ובין כפי הסלעים רקמו בני החשמונאים את ימי שהרותם ופה אגרו ואספו את מרצם הכביר לקראת הימים הבאים. לכפר הקטן הזה סרו הפקידים של אנטיוכוס אפיפנוס ובנו במה לציאוס ראש אלילי יון, כי רצו היונים שבני מודיעים, כמו בשאר ערי השדה, יעזבו את אמונת אבותם וידבקו בדת היונים. שליחי המלך פנו אל מתתיהו בן יוחנן החשמונאי שהיה אחד החשובים בעירה ודרשו ממנו שיקריב קרבן על במת ציאוס. מתתיהו ענה להם: „אם כל העמים שבכל מדינות המלך ישמעו לו, ויסורו מאחורי אלהי־אבותיהם, אני ובני ואחי נשמר את הברית הכרותה עם אבותינו. לפקודת המלך לא נשמע ומאמונתנו לא נסור ימין ושמאל!". אחרי שגמר מתתיהו בדברי גבורה אלו, נגש יהודי אחד ולעיני הנצבים הקריב את הקרבן לאליל יון. ואז התעוררה קנאת מתתיהו לאלהי ישראל והרג את היהודי הבוגד יחד עם שליחי המלך ואת הבמה הרס וקרא את הקריאה הגדולה: „מי האיש החרד לתורת אלהיו ומחזיק בבריתו יבא אחרי!" ותנועת השחרור התחילה בפנה שקטה זו של ארץ־יהודה.

המלחמות הראשונות של החשמונאים היו בסביבות כפר מולדתם. סירון שר־צבא היונים נוגף לפני יהודה המכבי במעלה בית חרון הנשקף על פני מודיעים. פה היה הנצחון המזהיר הראשון של צבא היהודים. בסביבות העיר אמה, היא אמאוס של היונים (בימינו הכפר עמואס), הנמצאת בדרום מודיעים סמוך לדרך יפו—ירושלם, הנה הצבא הגדול של גורגיאש היוני. ועל מורדות הרי־יהודה התלקחה המלחמה

הגדולה ובני־המכבים הבריחו את הצבא הגדול של היונים.

גופת מתתיהו הובאה לקבורה בכפר מודיעים. וגם כל הבנים הגבורים שנפלו במלחמות השחרור נקברו בכפר מולדתם. שמעון הנשיא, שבימיו היה תור הזהב לתקופת החשמונאים, בנה מצבה נהדרה על גבי קברי החשמונאים. בנין זה היה אחת היצירות הגדולות של האמנות בימי החשמונאים. המצבה היתה כלה בנויה אבנים גדולות, לבנות ומהוקצעות משני עבריהן. שבעה חרמים (פירמידות) היו נצבים לזכר מתתיהו, אשתו והמשת הבנים. על המצבה היו חקוקים כל מיני פתוחים ומקלעות, גם ציורים שונים של כלי זין ותבנית אניות. כלי הזין סמלו את המלחמות הכבירות של החשמונאים; והאניות — רמז לשאיפתם העזה אל חוף הים. המצבה היתה מפוארה והתנוססה על כל הסביבה וגם יורדי הים באניות יכלו להשקיף עליה.

מודיעים התפרסמה לנו גם ממלחמה אחת שהיתה בימי שמעון החשמונאי. כאשר עלה קנדיביוס בראש צבא על א״ץ־ישראל, שלח לקראתו שמעון הנשיא שהיה כבר זקן, את שני בניו יהודה ויוחנן. בראש צבא של „עשרים אלף איש רגלי ופרשים" באו בני שמעון אל מודיעים ולנו בה. קנדיביוס עם צבאו חנה בסביבות העיר יבנה. למחרת קם צבא־היהודים „ויראו והנה חיל גדול רגלי ופרשים לקראתם ונחל היה מבדיל בין שני המחנות". הנחל הזה הוא בודאי נחל שורק (ודי קטרה בפי הערבים) המתמלא מים בימי החרף ואין לעבור בו. פה התלקחה המלחמה וצבא קנדיביוס נגף במגפה גדולה והתפזר לכל רוח. עוד מלחמות ומאורעות רבים היו בסביבותיה של מודיעים, אולם שמה איננו נזכר עוד בספרות.

מ ו ד י ע י ם ב מ ש נ ה ו ב ת ל מ ו ד. ידיעות שונות נשארו לנו במשנה ובתלמוד מהכפר מודיעים. במשנה מסכת חגיגה (פרק שלישי) מדובר על כלי הרס הצריכים לשמש בקודש. ומשנה ה׳ של פרק זה אומרת: „מן המודיעית ולפנים (אל ירושלם) נאמנין על כלי חרס. מן המודיעית ולחוץ אין נאמנין״. ברור הוא שמודיעים היתה מפורסמת וידועה בימי המשנה, כי בה עברה הדרך הראשית מלוד וסביבותיה, שהיו בימי הבית־השני ואחריו מיושבות המונים של יהודים, אל העיר ירושלם. במסכת פסחים (פרק ט׳ ב׳) שואלת המשנה: „איזו היא דרך רחוקה? – האמורה בתורה בענין קרבן פסח – „מן המודיעים ולחוץ וכמדתה לכל רוח, דברי רבי עקיבא״. מקום הכפר מודיעים קבע את הקף תחום ירושלם. והיה אם יצא היהודי עולה־הרגל עם הנץ החמה ממודיעים יגיע לירושלם בין הערבים בשעת הקרבת הקרבן. בתלמוד בבלי מסכת פסחים (צ״ג ע״ב) מובאים דברי המשנה בענין דרך רחוקה, ורבי עולא מוסיף ואומר: „מן המודיעין לירושלם המשה עשר מילין״. בתלמוד בבלי מסכת קידושין (ס״ו ע״א) מסופר מעשה שקרה במודיעים עם אמו של ינאי המלך. פעם ישב ינאי המלך עם הפרושים. קם אחד הפרושים, ר׳ יהודה בן גדידית שמו, ואמר לינאי המלך: „רב לך כתר מלכות והנח כתר כהונה לזרעו של אהרן, שהיו אומרים אמו (של ינאי) נשבית במודיעים״... וידוע שבן שבויה פסול לכהונה. היה גם אחד מחכמי האגדה ושמו ר׳ אלעזר המודעי והוא בן העיר מודיעים. ר׳ אלעזר המודעי חי בימי מרד בר־כוכבא ונהרג לפי דברי האגדה על ידו כי נחשד על נטיה לאויב. ר׳ אלעזר המודעי שנקרא גם סתם מודעי, ידוע באמרותיו היפות המובאות בפרקי־אבות ונזכר גם פעמים אחרות בתלמוד.

מודיעים וסביבתה בזמן־הזה. בימינו משתרע במקום מודיעים העתיקה או סמוך לה כפר פלחים קטן הידוע בשם אל־מְדְיָה (المدية) או מְדְיָה (مدية). בשם הערבי הזה אפשר למצא שריד מהשם העברי מודיעים. ידוע שהרבה שמות מקומות עברים שיש בהם האות עין, כשעברו לשפה הערבית נשמטה ונעלמה מהם האות עין הקשה לבטוי. למשל העיר קעילה הנמצאת בסביבות חברון, הידועה מימי דוד המלך, נקראת עכשיו חרבת קילה (בלי עין). הכפר גבעון התנ״כי נקרא בימינו ג׳יב והכפר יפיע בנחלת זבולון הסמוך לנצרת ידוע בשם יָפָה בפי הערבים. בן הכפר מדיה נקרא מְדָנָאוִי (مدناوى ורבים מְדָאוֶנֶה مداونه) כאלו היה השם מְדְנָה. אולי בצורה זו חוזרת האות נון של השם מודיעין הארמי. הכפר משתרע על גבי שלוחה של הרי יהודה. במערב לכפר עובר ערוץ (ואדי) שמורדותיו תלולים מאד ונקרא על שם הכפר ואדי אל־מדיה (נחל מודיעים). במזרח לכפר ישנו ערוץ אחר פחות תלול. שני הערוצים הללו נמשכים לצפון ומתאחדים יחד ומתחברים אל הערוץ הגדול ואדי א־נַטוּף הנקרא על שם קיר־הסלעים ערק א־נטוף הגובל עמו. ודי א־נטוף מתפתל בין ההרים ושלוחותיהם ויוצא אל השפלה בצפון לוד. אחרי נפתולים רבים בשפלה הוא מתחבר אל הירקון. הערוצים האלה הם יבשים וחרבים בימי הקיץ. ואך בחורף כשגשם עז נתך ארצה, הם מתמלאים מים רבים הזורמים בשטף באפיקי הערוצים אל מי־הירקון. משני הערוצים המקבילים, ואדי אל־מדיה במערב והואדי הקטן שבמזרח לכפר מתרומם הר שגבהו וראשו יגיע עד 750 רגל מעל פני הים. על גב ההר הזה משתרע הכפר אל־מדיה והוא הר־המודיעים הידוע בספרותנו העתיקה (ראה התרשים: מודיעים וסביבתה).

תרשים: מודיעים וסביבתה

הכפר אל־מדיה הוא קטן ודל. לפי ספירת הממשלה חיות בו 250 נפש. הבתים עלובים ובנויים אבן או המר. הסמטות צרות ומעוקלות ואשפה רבה בהן. צורתה הכללית של אל־מדיה איננה שונה מצורת שאר הכפרים הפזורים על מורדות ההרים הסמוכים. בני הכפר הם פלחים עובדי־אדמה. על רכסי ההרים ובבקעותידם הקטנות זורעים הם מיני תבואה או קטניות ויש להם גם אי־אלו כרמי זית. הספקת המים לבני אל־מדיה באה מבורות חצובים. מי הגשמים נקוים ונשמרים בהם לימי הקיץ. כך היה גם מקור המים של בני מודיעים העתיקה. הבורות החצובים בסביבה מעידים על זה. בכפר ישנו מסגד (ג'מע) ובחצרו

טמונים קברי קדושים שונים הנערצים על ידי כל בני הכפר.

בדרום הכפר מתרומם תל הבנוי משכבות מפולת ונקרא בפי תושבי הכפר — אֶ־רָאס, היינו „הראש", והוא הראש של הר־המודיעים. עצי זית מעטים מקשטים אותו ונהנים מהאפר והמפולת הרובצים על תל עתיק זה. בראש התל ישנן אי־אלו מערות־קברים. מערה אחת נקראת אענים (اعجم) ופירושה „הפרסים". המערות קדושות לערבים ובהן תמצא עששיות שמן או חפצים אחרים. לפי מסורה עתיקה הרווחת בסביבה טמונים בתל הזה ארבעים גבורים קדושים ולפיכך נקראות כל המערות „מקאם אל־ארבעין אל־מעזי" — המקום הקדוש של ארבעים הגבורים, ובקצור „אל־ארבעין" — הארבעים. בהרבה מקומות מראים תושבי־הארץ הערבים את מקום מנוחתם של ארבעים הגבורים. בעיר רמלה הנשקפת מרחוק מראים בחצר ה„מסגד הלבן" החרב את מקום מנוחתם של ארבעים־הגבורים וכן גם בעוד מקומות שונים. התל הזה מתנשא 750 רגל מעל פני הים. ממנו נשקף מראה נשגב על פני כל הסביבה. הרחק במערב רואה אתה את הים הגדול ורציעת החולות המכסיפה נוגלת איתו. גם תכיר את יפו ופרדסיה העטופים ערפל קל. לפניך פרושה ארץ השפלה ועליה זרועים כפרים ומושבות רבים. בין חרשות זיתים נראית העיר לוד עם מסגדיה הלבנים ודרומה לה מלבינה העיר רמלה עם מגדליה התמירים. על ההרים מסביב פזורים כפרים שונים: גימזו (גמזו), חדיתה (חדיד), נבי דָנְיאֶל וכו', בצפון לרגלי ההר הכפר הגדול נעלין ובדרום — הכפר בירפיליה ומערבה לו – עֲנָבָּה. תוכל גם להשקיף על תל־גזר עתיק־היומין. והיה אם תפנה למזרח תראה את שלשלות הרי יהודה העולות ונערמות זו על זו. שם במרום יושב הכפר דר אבו־משעל ומולך הבוי בין ההרים הכפר בית־תרון תחתון

(בערבית: בית עור א־תחתה) ועליה בית־חרון עליון (בערבית: בית עור אל־פוקה). כאן פרושה לפניך הסביבה, העריסה של תנועת מרד־החשמונאים. ואולי פה על ראש ההר הזה התנוססה לפני יותר מאלפים שנה המצבה הנהדרת שהיתה על קברי החשמונאים... ומי יודע אם כל הכבוד והקדושה שתושבי הכפר והסביבה רוחשים למקום הזה, אינם אלא שארית ותורשה בצירה אחרת, מהערצת אבותינו לתל הזה...

במערב לכפר אל־מדיה מעבר לערוץ התלול. ואדי אל־מדיה, פזורים על רכס ההר חרבות וקברים ישנים. בדרום הרכס ישנו שדה קברים. אפשר למנות בו עד 24 קברים החצובים בסלע. בשורה ארוכה אחת הנמשכת מהמערב אל המזרח ישנם תשעה קברים. כל קבר הצוב בצורת שוקת על פני הסלע ובפנים הוא מחולק ע״י מפתן לשני חללים (ראה ציור א׳). בפתח כל קבר מונחת אבן גדולה, הוא הגולל.

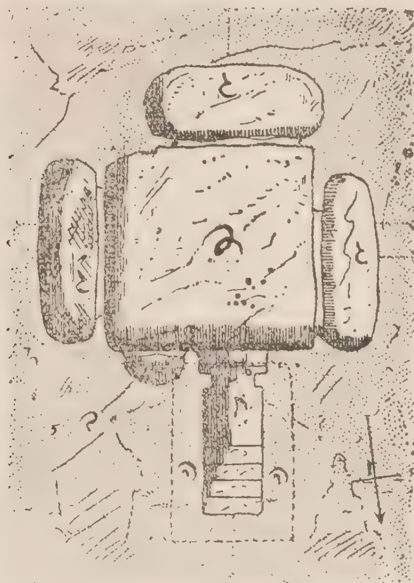

ציור א: חתך ברחב הקבר

א. הגולל; ב. תאי הקבר; ג. המפתן.

מול שורת הקברים הארוכה עוד ארבעה קברים. בשורה זו נמצאת מערת־קברים החצובה בצורה אחרת. המערה הקטנה חצובה בסלע, ארבע מדרגות צרות מובילות אליה. בכל קיר של המערה חצובה אצטבא ולה תקרה מקומרת בצורת קשת. ישנן שלש אצטבאות מקומרות. בקיר שבו הפתח יש כוך קטן (ראה תרשים המערה).

הקדמונים היו מניחים את נופות המתים על האצטבאות האלו, כמו שהיו עושים במערות הרומית לזו ההצובות בסביבות ירושלם. בפתח המערה הואת מונחת אבן גדולה – הגולל – שסתמה את פי המערה. את

תרשים מערת־הקברים

א. הפתח; ב. הכוך; ג. האצטבאות; ד. הלל המערה; ה. מקום הגולל.

האבן הסיעו ממקומה ויש רוח קטן שאדם יוכל לעבר בו ולהכנס אל המערה. רוב האבנים הגדולות – הגוללים – שכסו פעם את פתחי הקברים הוסעו ממקומן או נשברו. הערבים או אחרים הסיעו את הגוללים שהיו סותמים על נופות המתים, בחשבם למצא מטמונים בתוך הקברים. הערבים קוראים לשדה־הקברים הזה בשם „קבור אל־יהודי" (قبور اليهود) – קברי היהודים. אמנם ישנם בארץ הרבה שדות קברים כאלו, אולם אך

את המקום הזה הכתירו הערבים בשם קברי־היהודים. אולי גם כאן טמונים שרידי הערצה של היהודים למקום הזה ועל כן קראו לו הערבים הקדמונים בשם קברי־היהודים[1].

בשדה הקברים ישנו יקב יפה הצוב בסלע. עוד מכירים בו את מקום הדורכים ואת הבורות ששמשו בתי־קבול למיץ הענבים. יקב זה והדומים לו החצובים בסביבה, מעידים שבימי קדם היו מורדות ההרים של מודיעים מכוסים כרמי־גפן, וביקבים הנראים עד היום דרכו הכורמים את ענביהם והכינו יין להם. בימות הגשמים מתמלאים מים בורות־היקב הנמצא בין הקברים. באחד מימי האביב של שנת תרפ"ד מצאתי על פני המים העומדים בבורות, שכבה ירוקה של הצמח הזעיר „עדשת־המים" (במדע: Lemna minor) והערבים יקראו לו: עוֹדֵיסה, מהמלה עדס שפרושה עדשים בעברית, כי הצמחים הפעוטים האלו דומים לגרעיני עדשים ירוקים הצפים על פני המים.

בצפון שדה־הקברים משתרע שטח רחב ועליו שרידים פזורים קלושים של חרבות. שכבת האדמה השחורה ושברי החרס הפזורים על פניה, מעידים, שפה היה בימי קדם ישוב של בני־אדם. החרבות נקראות בפי הערבים כרבת אל־מדיה (או: אל־מניה) — חרבות אל־מדיה (או מניה). בשטח הזה מכירים עוד שרידי ברכה גדולה שהתמלאה אפר ואדמה. הערבים קוראים לה כרבת אל־חמם — חרבות בית־המרחץ. החרבות נעלמו במהלך הדורות מעל פני האדמה. הערבים בני־הכפר אל־מדיה חורשים שנה שנה את השטח הזה, וזורעים עליו חטה, שעורה,

---

1) דומה הדבר לגורלן של חרבות מצודת ביתר, הידועה ממרד בר־כוכבא. חרבות אלו היו מפורסמות ונערצות בקרב היהודים, ולפיכך קראו להן הערבים „כִרְבֶת אל־יהודי — חרבות היהודים — עד היום הזה.

כרשינה וכרומה, הגדלות יפה ונהנות משפע האפר ושירי המפלות של הקדמונים.

בשדה חרבות אל־מדיה סמוך לעצי־זית מעטים ישנו קבר קדוש לערבים (מקאם) הנקרא בפיהם שייך אל־עַ'רְבָּאוּאִי (شيخ الغرباوى), אולי מהמלה ע'רב שפרושה מערב בערבית היינו — השייך בן־המערב. הקבר טמון בחדר קטן ועליו כפה לבנה. אין מצבה לקבר. הערבים אומרים שהוא נטמן מתחת לרצפה. לפני פתח החדר ישנה חצר מגודרת. על רצפת החדר פרושות מחצלות ובפנה מונחים כדים למים. על הקירות מצוירים מיני ציורים פשוטים. את הצבע לציורים מכינים מהצמח אל־חֶנָה החביב מאד על בני הארץ והוא הכופר הנזכר בשיר־השירים. בקיר הדרומי של החדר בנוי שקע ארוך הוא „המהְרָב" המראה למתפלל את הכוון אל העיר מכה שאליה צריך לפנות בשעת התפלה. באשנב החדר תמצא מנורות שמן או קטורת שהביאו הבאים להשתטח ולהתפלל על הקבר הקדוש. בימי החריש תראה בחצר הקבר מחרשות, עֻלים וכלי עבודה אחרים. החורשים הבאים מהכפר אינם חוזרים בערב עם כליהם אלא מטמינים אותם בחצר הקבר, כי מאמינים הם שהגנבים לא יעיזו לשלח את ידם בכלים הנתונים ברשות נשמת הקדוש. ואוי לאותו האדם שיעיז לנגע בהם לרעה! סביב הקבר גדלים עצים שונים והם קדושים ואין הערבים קוטפים מהם או כורתים אותם לצרכי הסקה.

סמוך לקבר הקדוש של שייך־ערבאואי ישנן שכבות מפלת ומכירים גם שורה של אבנים גדולות. שכבות המפולת הן שארית מאיזה בנין שהיה במקום הזה. בשנת 1870 בקר פה החוקר הצרפתי ויקטור גרין והתחיל לחפר בגל השכבות הזה. גרין גלה יסודות של

בנין נדול, הרבה אבנים מסותתות, עמוד גדול ושברי־עמודים. תחת המפולת היתה גם מוזאיקה. גרין הכיר גם עקבות של חרם גדול (פירמידה). באחת הפנות של שדה החפירה השף מעדר החופרים את האדמה מעצמות בני־אדם. גרין החליט שלפניו שרידים מעטים מהמצבה הנפלאה של שמעון הנשיא וחשב שהאבנים ושברי־העמודים הם מאותה המצבה, והעצמות הן עצמות החשמונאים...

אחרי שלש שנים בקר וחקר את מודיעים וסביבותיה החוקר הצרפתי קלרמון־גנו, אחד מחוקריה הגדולים של קדמוניות א־ץ־ישראל. קלרמון־גנו החליט לברר את שאלת מודיעים ונגש לבדק ולחפר בשכבות המפולת הרובצות סמוך לקבר הקדוש. אחרי נקוי המפולת גלו החופרים מסד של בנין ארוך הבנוי בכוון ממזרח למערב. הבנין מחולק לא־בעה חדרים. לפי סגנון הבניה ותכונות האבנים קל היה להכיר שהבנין הזה נבנה בשתי תקופות. החלק המזרחי עתיק יותר מהמערבי. הקטע העתיק מפורד ע״י קיר עבה לשני חדרים קטנים. החדר הקיצוני המזרחי הוא המענין ביותר. החופרים הריקו את המפולת שמלאה את החדר הזה. הם מצאו את פתחו שהיה מקומר וקשתו בנויה משלש אבנים צמודות יחד. במפתן הפתח נמצאו הרבה אבני־משכית, גם קרקע החדר היה רצוף מוזא־קה פ־שוט־. בהדר היו שלשה כוכים גדולים, כוך בכל קיר. כל כוך היה בנוי מאבנים גדולות ותקרתו היתה עשויה מלוחות אבן, שאך על כוך אחד נשארו עדין. רצפת הכוך המזרחי היתה מרוצפה מוזאיקה ובה היה משובץ צלב גדול עשוי אבני מוזאיקה מצבעים שונים. לפי סגנון הצלב ושיטת הבניה סובר קלרמון־גנו שהבנין הזה אינו מוקדם להמאה החמשית של ספירת הנוצרים ואולי הוא אותו הבנין המסומן במפת מידבא המפורסמת.

בדיקות החוקרים ותפירותיהם היו שטחיות במקום הזה ותוצאותיהן הן דלות ומועטות. בסביבה הסמוכה של הכפר אל־מדיה ישנן מקומות המתכים למעדר החופרים. בשכבות של התל המתנשא בדרום הכפר ובשטח חרבות אל־מדיה בודאי טמונים הרבה שרידים ועתיקות. חפירות ובדיקות מסודרות במקומות האלו בודאי תגלינה לנו הרבה משרידי מודיעים העתיקה—כפר החשמונאים.

ביבליוגרפיה.

1. Survey of Western Palestine. London 1884
Memoirs II p. 340–352.
2. M. V. Guerin. Description de la Palestine.
Vol II Samaria p. 51—64, 403—426
3. Clermont-Ganneau. Archeological Researches
in Palestine 1873—1874. Vol II p. 358—378.

